

Ressentiment

Ressentiment is een bijzonder soort emoties die vanwege felle vijandigheid opvalt. Voor buitenstaanders vaak een onbegrijpelijke toestand. Onderling begrip, een compromis of een verzoening zouden toch mogelijk moeten zijn? Juist in situaties van ressentiment blijken voor de hand liggende handreikingen vaak niet te werken. In dit artikel wordt aangegeven hoe we deze gevoelens en emoties onderkennen, daarna komt de vraag op tafel of de huidige maatschappelijke omstandigheden ressentimenten oproepen en versterken en tenslotte volgen enkele overwegingen om ressentimentssituaties te verlichten en te verbeteren.

Ressentimenten

Ressentiment is een gevoel van vijandigheid wegens aangedaan of vermeend onrecht. Het gaat vaak gepaard met een verlangen om zich te wreken of om vijandigheid te doen blijken. Vijandschap en vijandigheid, rancune en teleurstelling, woede en haat kunnen zo diep zitten dat de situatie onbespreekbaar is of lijkt. Er is sprake van gevoelens van gekrenktheid, vernedering, oneerlijkheid, onrecht, onderwaardering, machteloosheid en belediging. Die kunnen samengaan met superioriteitsgevoelens die al gauw niet of onvoldoende erkend worden. Vormen van laaghartig gedrag kunnen ermee samengaan. In het boek van Nico de Jong *Het willen en zijn gevolgen* (2015) en dat van Marinus Knoope *De ontkenning* zijn vele woorden te vinden die passen bij ressentiment. Een 'rijk' bezit, maar het is geen vrolijke wetenschap.

Ressentiment kan latent en of gecontroleerd bestaan, tot uitbarsting komen en leiden tot een onderlinge uitputtingsslag. Ze kan ook onzichtbaar zijn, althans op het eerste gezicht. "Haat gaat gekleed als vreedzame mensen, in toga's, maatkostuums en corduroy. Haat ziet er heel gewoon uit. Haat tegen mensen gaat meestal gekleed in woorden van liefde voor mensen", zegt Guido Vanheeswijck. Daarmee geeft hij aan hoe vermomd ressentiment kan optreden. Sterker nog, ze kan zich voordoen in de vorm van grote opofferingsgezindheid. In liefdevol gedrag voor de een (het is de vraag of dat dan onecht is) kan haat voor de ander gecommuniceerd worden.

Ressentiment komt voor bij mensen individueel (bijvoorbeeld vanwege seksueel misbruik in de jeugdijaren), tussen personen (bijvoorbeeld bij vechtscheidingen), in gezinnen (bijvoorbeeld in het geval ouders die iemand zouden bevoordelen en benadelen), in families (bijvoorbeeld bij erfdelingen en bij de zorg voor ouders), in bedrijven en organisaties (een baas met veel plezier in machtsuitoefening), tussen organisaties (voetbalsupportersclubs of groepen motorrijders), tussen taalgebieden en moedertalen (Vlaams en Waals), bevolkingsgroepen (de Islam en het Westen, maar ook 'rijk' en 'arm'), nationaliteiten (Israël en Palestijnen) en etnische groepen. In situaties van ressentiment zijn er direct betrokkenen (die

zeggen er wel of niet mee te zitten) en indirect betrokken die van de situatie al of niet persoonlijk last menen te hebben. Ressentiment kan ook geprojecteerd worden: omdat je steeds boetes krijgt van flitspalen, worden politie-agenten negatief bejegend, tegengewerkt en met geweld ontvangen. Iedere lezer kan allerlei situaties noemen die met ressentiment te maken hebben. In dit artikel beperk ik me tot ressentiment tussen personen, dus tot zware en uitzichtloze intermenselijke conflicten.

Maatschappelijke omstandigheden

Er zijn allerlei soorten conflicten, maar bij ressentiment gaat het niet (meer) om verschillen in inzicht bij vragen naar wat op de rol gezet moet worden of hoe iets aangepakt moet worden of hoe verschillende belangen min of meer bevredigend af te stemmen zijn. Er is een soort existentiële verstoring van een relatie tussen concrete personen. In allerlei literatuur is geopperd dat dit soort verstoringen toenemen in een maatschappij die wel vrijheid en gelijkheid in het vaandel heeft staan maar met broederschap minder goed overweg kan. Democratie heeft dan een zekere prijs. Gedachten over gelijkheid en gelijkwaardigheid leiden tot meer emoties, positief maar ook negatief. Een bepaalde hiërarchie heeft praktische voordelen. Spanningen kunnen bijvoorbeeld weggestructureerd worden door een ingreep van bovenaf. Er ontstaat daardoor een werkbare situatie. En dat kan al stevig opluchten.

De netwerkmaatschappij verheft ,volgens Guido Vanheeswijk, het horizontalisme tot wereldbeeld. Horizontalisme kan niet overweg met functionele ongelijkwaardigheid, dus ook niet met vormen van te rechtvaardigen autoriteit en gezag. Het aantal mensen dat niet langer behoefte voelt aan een morele begrenzing van hun eigen belang, lijkt te stijgen, vooral ook omdat het een trend lijkt te worden dat juist dit gebrek aan beschaving en menselijkheid bewonderd wordt. Kunnen we voorkomen dat de huidige markteconomie perverseert tot een marktmaatschappij waarin alles een prijs heeft maar niet echte waarde? Is dat het fundamentele ressentimentsthema van de komende tijd? Het nieuwste boek van Ad Verbrugge, *Staat van Verwarring*, geeft hier zoveel te citeren dat ik er maar niet aan begin.

Sybe Schaap laat in zijn boek *Het rancuneuze gif* zien dat er natuurlijk vormen van voorgewende rancune bestaan (omdat dergelijk toneel politieke en/of economische winst oplevert) maar ook geeft hij aan dat we op moeten passen met het reduceren van ressentiment tot jaloezie. De dienaren van erg grote verschillen in welvaart doen dat graag. Aan de hand van een groot aantal voorbeelden maakt Schaap duidelijk hoe rancune het samenleven kan ontwrichten. Het gaat hier om ressentiment dat in stand gehouden moet worden om belangen te maskeren en onbespreekbaar te houden, zodat de gevestigde belangen of de kansen op beoogde belangen juist in stand blijven.

Werken met het mogelijke

Ressentimentsgif infecteert tal van de onderlinge verhoudingen tussen personen. Rancuneus gedrag dreigt zelfs normaal te worden en zich zonder schaamte te mogen uiten. Als de remmen wegvallen kan dit tot gevaarlijke uitwassen leiden, zoals het afwentelen van opgeklopte boosheid op gehele bevolkingsgroepen. Het spookbeeld van de jaren dertig dringt zich weer op. Een oeroude angst doemt op: het zwakkere bestaat bij gratie van het sterkere. Schiet die balans teveel door dan volgt opstand der onderdrukte(n). Ook boze burgers willen doorgaans geen ver doorgevoerde gelijkheid, maar willen wel gehoord worden. Gebeurt dat niet dan ontstaat ressentiment. En daar zit dan ook de kans. Mensen kunnen met verschillen leven, zelfs al ze kritische situaties voor ogen hebben, maar er moet wel het duurzame gevoel zijn dat er geluisterd wordt en dat daarmee iets gebeurt.

Mensen vergelijken zich voortdurend met anderen. Inderdaad, afgunst zet aan tot ijver en vlijt en schept daardoor steeds -juist door dit gedrag- *subjectieve* schaarste die anderen ook begeren en die dus de economie opvoeren. Als de 'rijkdom-mensen' 'niet-rijkdom-mensen' verwijten dat afgunst hun drijfveer is, vergeten ze dat rijkdom zelf vaak een product is van afgunst. Er is immers de drijfveer om anderen in materiële rijkdom te overtreffen of te evenaren. Een aanspraak op een *kunstmatige* schaarste kun je zien als een menselijke behoefte, maar dan wel een behoefte die nooit te vervullen is. De mens wordt hierdoor een onbegrensd cluster van behoeften die los staan van werkelijke schaarste. Hij wordt dan voorgesteld als een unieke consument die het recht moet hebben om uit veelheden te kiezen. Ieder is eigenlijk ook rivaal van elkaar. Hierdoor wordt een versplintering / atomisering in de maatschappij bereikt waardoor gezamenlijke gedachten en krachten moeilijk van de grond kunnen komen. Bij echte schaarste verandert dat. Maar er zijn ook vele initiatieven om te komen tot een andere onderlinge economie: rijkdom en schaarste delen met elkaar.

Natuurlijk zijn er in ressentimentssituaties continu vele pogingen tot begeleiding en bemiddeling: nogal eens met teleurstellende resultaten. Alleen maar zeggen dat ieder eigenaar is van zijn eigen ressentiment, lost meestal niets op, al wordt er wel een spijker op de kop geslagen. Bijna altijd voelt iedere betrokkene zich in een toestand van ressentiment slachtoffer. Belangrijk is de vraag of het koesteren en in standhouden van haat en rancune voor een betrokkene aantrekkelijker is dan werkelijk schoon schip maken. Misschien ligt hier wel het verschil tussen sentimenten en ressentimenten. Het verlaten van de vicieuze cirkel van het ressentiment impliceert immers een andere oriëntatie in de persoon zelf en in de verhouding met de sociale omgeving. Er zijn bovendien

karakterkenmerken die een nieuwe opstelling belemmeren, zoals koppigheid, angst voor gezichtsverlies, dominant wantrouwen, enzovoort.

Bij betrokken hulpverleners, mediators en integere advocaten maar ook bij toeschouwers resten dan gevoelens van hopeloosheid en moedeloosheid. Mag een coach deze emoties laten blijken? Gelukkig zijn interventies mogelijk met kansen op een bepaald succes. Te sterk optimisme uitstralen werkt niet omdat dan onbedoeld voorbij gegaan wordt aan het feit hoe mensen het probleem voelen. Uiteraard moet naar de inhoudelijke kant van het ressentiment empathisch geluisterd worden, maar niet teveel. Interesse mag niet leiden tot een interpretatie dat een betrokkene het gelijk meer aan haar of zijn kant denkt te hebben. In principe maar vaak ook in de praktijk is het mogelijk om een *modus vivendi* te vinden die er beter uitziet dan de uitgangssituatie. Soms is al een goed resultaat dat de vijandigheid geparkeerd wordt en een minimale omgangsvorm afgesproken wordt. En zo kan van het een het ander komen. Volgens mij kunnen coaches veel bijdragen aan de creativiteit om toestanden leefbaar en werkbaar te maken, maar er is vaak wel kunstwerk voor nodig.

Literatuur

Roger Burggraeve e.a., *Terugkeer van de wraak. Een tijd verscheurd tussen revanche, vergelding en verzoening*, Averbode 1996

Léon Hanssen, *Menno Ter Braak 1902-1940. Leven en werken van een polemist* (Amsterdam 2003)

Roger Henrard, *Menno ter Braak in het licht van Friedrich Nietzsche*, Hasselt 1963

Guido Vanheeswijck, *Voorbij onbehagen. Ressentiment en christendom*, Leuven 2002

Andries Hoogerwerf, *De donkere onderstroom*, Budel 2008

Nico de Jong, *Het willen en zijn gevolgen*, Breda 2015

Marinus Knoope, *De creatiespiraal*, Nijmegen 1999

Marinus Knoope, *De ontknooping*, Nijmegen 2009

Ad Maas, *Over Menno Ter Braak en Otto III*, in: *Karolingers en Ottonen*, Breda 2014

Jaak Peeters, *De gekwetste mens*, Budel 2006

Sybe Schaap, *Afscheid van de almachtige*, Budel 2006

Sybr Schaap, *Het rancuneuze gif*, Budel 2012

Ad Verbrugge, *Staat van verwarring*, Amsterdam 2014

